

УДК 811.111:378

О.Б. ТАРНОПОЛЬСЬКИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

Н.А. ЧЕРНЯК,

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

С.Д. СТОРОЖУК,

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ ЯК ВИД АНГЛОМОВНОГО ЗАНУРЕННЯ НА МОЛОДШИХ КУРСАХ НЕМОВНИХ ВИШІВ

Розглянуто англомовні курси («Основи психології та педагогіки» і «Мовна модель сучасної ділової комунікації»), що були розроблені як курси дисциплін гуманітарного циклу для студентів немовних спеціальностей (економістів) першого та другого років навчання. Ці курси використовуються здебільшого як вибіркові і призначені для студентів, які з початку навчання у ВНЗ володіють загальнонавчаною англійською мовою на передсередньому/середньому рівні (B1+/B2). Викладання подібних курсів розглядається як одна з форм англомовного занурення, що впроваджується не на просунутому, як зазвичай, а на ранньому етапі навчання у немовному виші. Аналізуються три можливі види організації подібних курсів: як повне або як помірне і часткове занурення.

Ключові слова: англомовні курси дисциплін гуманітарного циклу, немовний ВНЗ, перші роки навчання у немовному виші, англомовне занурення, повне занурення, помірне та часткове занурення.

Постановка проблеми. В цей час все більше і більше уваги приділяється доброму володінню випускниками немовних вишів іноземною мовою (в першу чергу, англійською) для професійного спілкування. Це пов'язано з тим, що саме на цих випускників значною мірою покладається завдання європейської та світової інтеграції України – економічної, наукової, промислової, освітньої, політичної та ін., – яка не може бути реалізованою, якщо люди, безпосередньо задіяні у її реалізації, не будуть достатньою мірою підготовленими для іншомовного професійного спілкування на міжнародній арені, зокрема не володітимуть англійською мовою як «планетарною» мовою міжнародного професійного спілкування [9].

Для вирішення цієї проблеми у немовних вишах України впроваджуються різноманітні інноваційні підходи до навчання англійської мови для професійного спілкування. Одним з таких підходів, який набуває все більшого розповсюдження та популярності, є розробка англомовних курсів для викладання різних вишівських дисциплін не рідною мовою студентів, а англійською, що забезпечує так зване *інтегроване навчання* [12] – паралельне оволодіння тими, хто навчається, тією або іншою дисципліною вишівського циклу і суттєве удосконалення опанування ними англійської мови.

Метою цієї статті є аналіз теоретичних засад та практичної реалізації двох розроблених нами англомовних курсів («Основи психології та педагогіки» і «Мовна модель сучас-

© О.Б. Тарнопольський, Н.А. Черняк, С.Д. Сторожук, 2017

ної ділової комунікації»), що були створені як курси дисциплін гуманітарного циклу для студентів немовних спеціальностей, перш за все, майбутніх економістів першого та другого років навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методику викладання різних немовних навчальних дисциплін у середній або вищій школі не рідною мовою учнів або студентів, а тією іноземною мовою, якою ці учні або студенти мають оволодіти, було вперше розроблено у Канаді, і вона отримала назву іншомовного занурення [5; 6; 8]. Зараз цей підхід широко розповсюджений у всіх розвинутих країнах, наприклад, у багатьох європейських університетах викладання (хоча б частини навчальних дисциплін) нерідко ведеться не мовою держави, де знаходиться університет, а англійською мовою. В останнє десятиріччя англійське занурення у вишівському навчанні почало досить активно досліджуватися, розроблятися та впроваджуватися у немовних ВНЗ України [1; 2; 3].

При цьому занурення може бути повним (*total* або *plain immersion* [11]), коли увесь курс ведеться виключно англійською мовою без будь-якого звертання до рідної мови тих, хто навчається. Але воно також може бути частковим (*partial immersion* [10]), коли спочатку в навчальному процесі іноземна мова вживається разом з рідною, щоб полегшити розуміння, причому остання поступово витісняється першою, зовсім зникаючи на більш просунутих стадіях. Існує і помірне занурення (*sheltered immersion* [7]), коли протягом усього курсу викладання немовної дисципліни іноземною мовою не відмовляються від обмеженого використання рідної мови як «полегшувача» розуміння занадто складної інформації, що подається вивчуваною мовою. Нарешті, у вітчизняній методиці [1; 3] розроблені ще більш полегшені види підготовчого та попереднього занурення, які слугують для підготовки тих, хто навчається, переходу до більш складних для студентів курсів помірному, часткового і, нарешті, повного занурення.

При цьому в єдиній у вітчизняній науці фундаментальній монографії з питань впровадження англійського занурення у процес викладання немовних (зокрема, професійних) дисциплін у немовних ВНЗ України [3] стверджується, що його неможливо проводити в перші два роки навчання. Це пов'язано з недостатньою обізнаністю студентів у своїй майбутній професії, що викличе накладання мовних труднощів на змістовні, а головне, з тим, що на початку навчання у ВНЗ майже ніхто з учорашніх школярів не володіє загальнонавчальною англійською мовою на достатньому для початку англійського занурення рівні – B1+/B2. Тому пропонується перші два роки навчання у виші навчати англійської мови в курсі цієї мови через зміст майбутньої спеціальності [4], готуючи до наступного занурення у курсах спеціальних дисциплін, а на третьому році навчання проводити або підготовче занурення у мовному курсі [1], або помірне занурення в одному з курсів професійних дисциплін [2]. Це дасть можливість впроваджувати часткове занурення в курсах спеціальних дисциплін на четвертому році навчання і повне занурення на останньому, п'ятому, році [3].

Але за роки, які минули після того, як наведені положення були висунуті, мала місце дуже важлива зміна щодо англійської підготовки студентів, які вступають на I курс немовного ВНЗ. Як і раніше, вони ще досить мало обізнані у своїй майбутній професії, що не дозволяє впроваджувати англійське занурення у курсах дисциплін, які безпосередньо на неї орієнтовані, у перші два роки навчання. З іншого боку, з'явилося чимало студентів, які вступають до вишу з досить високим рівнем володіння англійською мовою: B1, B1+ або навіть B2. Це пов'язано з тим, що в останні декілька років усвідомлення необхідності високого рівня володіння цією мовою все більше поширюється у суспільстві, призводячи до значно більш ретельного її вивчення ще в шкільні роки значною частиною молоді.

У результаті виникає ситуація, у якій, з точки зору англійської підготовки певної, і чималої, частини студентів-першокурсників, англійське занурення можна було б починати вже в перші два роки навчання у ВНЗ. Було б нераціонально не скористатися цією ситуацією для найскорішого впровадження цього потужного і ефективного засобу опанування вивчуваної мови, прилаштовуючи засіб, що розглядається, до умов викладання в перші два роки вишівської підготовки. Саме виходячи з цих міркувань були розроблені два англійських курси «Основи психології та педагогіки» для першого року навчання у немовному виші і «Мовна модель сучасної ділової комунікації» для другого року навчання, які надалі розглядаються у цій статті.

Виклад основного матеріалу. Обидва названих курси розроблялися в Університеті імені Альфреда Нобеля, Дніпро і призначалися для студентів економічних спеціальностей, перш за все, спеціальності «Міжнародні економічні відносини». Курси створювалися згідно з такими вихідними положеннями:

1. Враховуючи, що студенти перших двох років навчання у неможливо вищій ще досить мало обізнані у своїй майбутній професії, англійські курси для майбутніх економістів у цей період не можуть бути курсами суто економічних дисциплін, щоб не накладати мовні труднощі на неабиякі труднощі предметного змісту. З іншого боку, слід взяти до уваги, що до підготовки майбутніх економістів у перші роки навчання обов'язково входять дисципліни гуманітарного циклу, опанування яких не потребує спеціальних попередніх знань. Саме серед таких дисциплін слід обирати, починаючи розробляти англійські курси для I або II року підготовки студентів економічного напрямку.

2. Хоча, як було сказано вище, студентів, які починають навчання у вищій з досить високим рівнем англійської підготовки, досить багато (особливо серед майбутніх економістів), але таку підготовку мають далеко не всі. Тому не всі можуть навчатися на англійських курсах, тобто вони мають бути *вибірковими*.

Перших з таких розроблених англійських вибіркових курсів для першого року навчання студентів спеціальності «Міжнародні економічні відносини» був курс «Основи психології та педагогіки» з 15 академічних годин лекцій і 15 годин практичних/семінарських занять.

Саме цей курс був обраний ще й тому, що першокурсники мають певні уявлення про психологію як науку ще зі шкільних дисциплін, тобто в них є базова понятійна база і змістові предметні труднощі не будуть накладатися на труднощі мовні. Крім того, до гуманітарного циклу дисциплін, які зазвичай вивчаються студентами спеціальності, що розглядається, основи психології включаються обов'язково, оскільки різні переговори на міжнародному рівні є невід'ємною частиною діяльності економіста-міжнародника, а для їх успішного проведення потрібні знання психології спілкування і взаємовідносин. Але наш курс був розширений за межі психології комунікації і психології людських відносин знаннями щодо психології навчання і базових понять педагогіки, щоб полегшити першокурсникам досягнення високих результатів навчання у вищій школі. Відповідно до курсу було включено таку тематику:

1. Psychology as a science and its subject, branches of psychology and its principal modern theories.

2. Psychology of thinking, consciousness and subconsciousness, psychological settings, psychology of creativity.

3. Psychology of memory, retention and forgetting.

4. Psychology of emotions and feelings, motivation.

5. Psychology of human activities and human learning, attention, perception and imagination.

6. Psychological laws of structuring one's communication and personal relationships with the environment and people around to attain one's personal goals.

7. Pedagogy as a science and its subject, branches of pedagogy and its principal modern theories.

8. Principles of didactics.

9. Organizing one's own learning to achieve the best results.

Мабуть, саме завдяки такому розширенню предметного змісту англійського курсу у 2015–2016 н.р., коли він вперше викладався як вибірковий, на нього записалося значно більше студентів, ніж очікувалося (41 замість очікуваних 15–20), тому що вивчати його забажало не тільки першокурсники спеціальності «Міжнародні економічні відносини», але й студенти I року навчання з майже всіх інших спеціальностей, за якими готують майбутніх фахівців в Університеті імені Альфреда Нобеля: маркетологи, фінансисти, юристи, політологи, філологи та ін.

Курс був побудований як звичайні університетські курси теоретико-практичного спрямування, в яких кожна тема спочатку обговорюється на лекції, а потім розробляється на практичному занятті, що проводиться за схемою семінару. Студенти не тільки дають розгорнуті відповіді на запитання викладача, але й готують презентації за кожною з тем (кож-

ний студент протягом курсу повинен зробити одну-дві презентації), в яких не просто висвітлюють зміст того чи іншого аспекту теми, розглянутої на лекції, але й доповнюють почуте великим обсягом додаткової інформації, самостійно знайденої в англомовному Інтернеті (такий самостійний інтернет-пошук при підготовці до презентацій і, взагалі, до семінарів є обов'язковим). Наразі розробляється методика, згідно з якою проведення семінарів буде ще включати студентські «майстерні» (*workshops*), які вимагають від того, хто проводить «майстерню», організувати спільну роботу групи над виконанням якогось творчого практичного завдання за темою із загальногруповим обговоренням результатів виконання. Розробляється також методика виконання студентами проектних завдань за тематикою курсу.

Курс завершується написанням кожним студентом (в аудиторії, а не як домашнє завдання) англомовного есе обсягом 400–500 слів за однією з опрацьованих тем. Тему есе для кожного зі студентів обирає викладач і написання має здійснюватися експромтом, тобто без будь-якої попередньої підготовки, крім звичайного повторення усього матеріалу курсу перед заліковим заняттям.

Зрозуміло, що всі перелічені види роботи виконуються англійською мовою, тобто курс побудований так, щоб дозволити проводити на його основі повне занурення. В той же час викладач має можливість і під час лекцій, і під час семінарів давати окремі пояснення, тлумачити окремі лексичні одиниці (здебільшого терміни) рідною мовою студентів, щоб полегшити їм засвоєння матеріалу. Таке обмежене використання рідної мови може проводитися або лише на початку курсу (часткове занурення – див. вище) або протягом усього його проходження (помірне занурення). Практика довела, що саме останній вид занурення є найбільш раціональним на етапі навчання, який розглядається (перший рік у ВНЗ).

Другий англомовний вибірковий курс «Мовна модель сучасної ділової комунікації» був призначений для студентів другого року навчання спеціальності «Міжнародні економічні відносини», і, як і вищезрозглянутий курс, був розрахований на 15 академічних годин лекцій і 15 годин практичних/семінарських занять.

На відміну від курсу «Основи психології та педагогіки», курс був суто авторським і не входив до переліку гуманітарних дисциплін, що зазвичай викладаються майбутнім економістам-міжнародникам. Його важливість для них полягає в тому, що, як вже зазначалося, представникам цієї професії дуже часто доводиться займатися міжнародними контактами. Природно, що такі контакти практично завжди проводяться англійською мовою. Тому майбутнім випускникам необхідно розуміти: роль та особливості англійської мови як мови міжнародного професійного спілкування, у яких варіантах англійської мови може відбуватися таке спілкування, яких норм етикетної комунікативної поведінки необхідно дотримуватися у цьому спілкуванні, які правила та особливості проведення ділових презентацій, ділових переговорів, ділових телефонних розмов англійською мовою тощо. Відповідно до курсу, що розглядається, було включено таку тематику:

1. International languages of business communication and the role of English as a planetary language of business communication.
2. World Englishes and differences between English as an international language and English as a lingua franca.
3. The impact of World Englishes, English as an international language and English as a lingua franca on international business communication.
4. British and American Business English in international business communication.
5. Language etiquette in intercultural business communication conducted in English.
6. Behavioural etiquette in intercultural business communication conducted in English.
7. Business negotiations in English in intercultural context.
8. Business presentations in English in intercultural contexts.
9. Business telephoning in English in intercultural contexts.

Такий тематичний зміст вибіркового курсу міг бути дійсно корисним та цікавим перш за все для майбутніх економістів-міжнародників, тому природним є, що на практиці на нього записуються лише студенти другого року навчання саме цієї спеціальності і саме у запланованій кількості – 16–20 осіб.

Курс «Мовна модель сучасної ділової комунікації» був побудований і проводився так само, як попередній курс «Основи психології та педагогіки», і для нього також зараз розро-

бляється методика впровадження студентських «майстерень» та проектної роботи проведення семінарських занять. Але практика довела, що на відміну від попереднього курсу в перший рік навчання у ВНЗ, курс другого року навчання, який розглядається, може проводитися вже не як помірне, а як часткове занурення, коли до допомоги рідної мови викладач звертається лише на початку викладання курсу, а потім вона повністю зникає. А це, в свою чергу, створює можливість для переходу до повного англомовного занурення у курсах спеціальних (безпосередньо пов'язаних з майбутньою професією) дисциплін вже з третього року навчання, а не з п'ятого, як стверджувалася у нашій попередній праці [3]. Внаслідок того, що до третього року навчання студенти вже мають достатню поняттійну базу в галузі своєї майбутньої професії, щоб бути спроможними вивчати курси спеціальних дисциплін англійською мовою, а, головне те, що попереднє помірне та підготовче занурення достатньо підготувало їх у мовному та психологічному плані до сприйняття курсу повного англомовного занурення.

Висновки та перспективи подальших розробок. З вищенаведеного робимо висновок, що, якщо студенти вступають до немовного вишу з рівнем володіння загальнонавчальною англійською мовою не нижче B1+/B2, то починати з ними англомовне занурення у курсах немовних дисциплін гуманітарного циклу можна вже з першого року навчання – спочатку через помірне занурення, а з другого року навчання – через часткове занурення. Це дозволить впроваджувати повне занурення у курсах спеціальних (безпосередньо пов'язаних з майбутньою професією) дисциплін вже з третього року навчання, тим самим значно оптимізуючи, інтенсифікуючи та прискорюючи процес оволодіння студентами англійською мовою професійного спілкування, доводячи рівень володіння нею до найвищого рівня (C1 або навіть C2). Звичайно, такий підхід може бути реалізованим лише з тими студентами, які вже вступили до вишу з досить високим рівнем володіння англійською мовою (вищевказаним рівнем B1+/B2). Що ж стосується інших студентів, які не мають високого рівня опанування англійської мови до навчання у ВНЗ, то з ними також можна проводити англомовне занурення, але значно пізніше, використовуючи схему, запропоновану в наших попередніх розробках [3].

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є вдосконалення існуючих та розробка нових англомовних курсів для немовних вишів.

Список використаних джерел

1. Виселко А.Д. Формування англомовної компетентності майбутніх економістів-міжнародників в продуктивних видах мовленнєвої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02: «Теорія і методика навчання: германські мови» / А.Д. Виселко. – Київ, 2015. – 22 с.
2. Корнева З.М. Методика навчання майбутніх економістів англійського ділового мовлення на основі технології занурення: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02: «Теорія і методика навчання: германські мови» / З.М. Корнева. – Київ, 2006. – 21 с.
3. Методика англоязычного погружения в обучении английскому языку и специальным дисциплинам в экономических вузах: монография / [О.Б. Тарнопольский, В.Е. Момот, С.П. Кожушко и др.]; под общей и научной редакцией О.Б. Тарнопольского, В.Е. Момота и С.П. Кожушко. – Днепропетровск: ДУЕП, 2008. – 236 с.
4. Brinton D.M. Content-based second language instruction / D.M. Brinton, M.A. Snow, M.B. Wesche. – New York: Newbury House Publishers, 1989. – 241 p.
5. Clark K. The design and implementation of an English immersion program / K. Clark. // The ABC's of English immersion: A teacher guide. – Washington, DC: Center for Equal Opportunity, 2000. – 44 p.
6. Cummins J. Immersion education for the millennium: what we have learned from 30 years of research on second language immersion [Electronic resource] / J. Cummins. – 2000. – Access mode: <http://www.itechilearn.com/cummins/immersion2000.html>.
7. Cummins J. Instructional conditions for trilingual development / J. Cummins. // International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. – 2001. – No. 4, 1. – P. 61–75.
8. French immersion: Process, product and perspectives / Compiled by S. Rehorick and V. Edwards. – The Canadian Modern Language Review, 1994. – 428 p.

9. Graddol D. English next. Why global English may mean the end of 'English as a Foreign Language' / D. Graddol. – British Council 2006. – 128 p.
10. Holobow N. Effectiveness of partial French immersion for children of different social class and ethnic backgrounds / N. Holobow, F. Genesee, W. Lambert, J. Gastright, M. Met // *Applied Psycholinguistics*. – 1983. – No. 8. – P. 137–152.
11. Johnstone R. Immersion in a second or additional language at school: A review of the international research [Electronic resource] / R. Johnstone. – 2002. – Access mode: <http://www.scilt.stir.ac.uk>.
12. Spanos G. On the integration of language and content instruction / G. Spanos // *Annual Review of Applied Linguistics*. – 1990. – No.10. – P. 227–240.

References

1. Vyselko, A.D. (2015). *Formuvannia anhlo movnoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv-mizhnarodnykiv v produktyvnykh vyдах movlennevoi diialnosti*. Avtoref. dys. kand. ped. nauk [Formulation of English-speaking competence in economical activities in the productive activities of the movers and dowers. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 22 p. (In Ukrainian).
2. Korneva, Z.M. (2006). *Metodyka navchannia maibutnikh ekonomistiv anhliiskoho dilovoho movlennia na osnovi tekhnolohii zanurennia*. Avtoref. dys. kand. ped. nauk [Methodology for the training of future economists of English business broadcasting on the basis of technology of immersion. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 21 p. (In Ukrainian).
3. Tarnopolskii, O.B., Momot, V.E., Kozhushko, S.P. and others. In O.B. Tarnopolskii, V.E. Momot & S.P. Kozhushko (Eds.). (2008). *Metodika anhloiazynchoho pohruzenia v obuchenii anhliiskomu yazyku i spetsialnym distsiplinam v ekonomicheskikh vuzakh* [The technique of English-speaking immersion in teaching English and special subjects in economic institutions of higher learning]. Dnipropetrovsk, DUEP Publ., 236 p. (In Russian).
4. Brinton, D.M., Snow, M.A. & Wesche, M.B. (1989). **Content-based second language instruction**. New York, Newbury House Publishers, 241 p.
5. Clark, K. (2000). The design and implementation of an English immersion program. The ABC's of English immersion: A teacher guide. Washington, DC, Center for Equal Opportunity Publ., 44 p.
6. Cummins, J. (2000). Immersion education for the millennium: what we have learned from 30 years of research on second language immersion. Access mode: <http://www.itechilearn.com/cummins/immersion2000.html>.
7. Cummins, J. (2001). Instructional conditions for trilingual development. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, no. 4.1, pp. 61-75.
8. Rehorick, S. & Edwards, V. (Eds.). (1994). French immersion: Process, product and perspectives. *The Canadian Modern Language Review*, 428 p.
9. Graddol, D. (2006). English next. Why global English may mean the end of 'English as a Foreign Language'. British Council, 128 p.
10. Holobow, N., Genesee, F., Lambert, W., Gastright, J. & Met, M. (1983). Effectiveness of partial French immersion for children of different social class and ethnic backgrounds. *Applied Psycholinguistics*, no. 8, pp. 137-152.
11. Johnstone, R. (2002). Immersion in a second or additional language at school: A review of the international research. Access mode: <http://www.scilt.stir.ac.uk>.
12. Spanos, G. (1990). On the integration of language and content instruction. *Annual Review of Applied Linguistics*, no. 10, pp. 227-240.

В статье рассматриваются предлагаемые англоязычные курсы («Основы педагогики и психологии» и «Языковая модель современной деловой коммуникации»), разработанные как курсы дисциплин гуманитарного цикла для студентов неязыковых специальностей (экономистов) первого и второго года обучения. Разработанные курсы используются главным образом как выборочные и предназначены для студентов, которые к началу обучения в вузе уже владеют общеупотребительным английским языком на предсреднем/среднем уровне (B1+/B2). Преподавание подобных курсов

рассматривается как одна из форм англоязычного погружения, которая внедряется не на продвинутом, как обычно, а на раннем этапе обучения в неязыковом вузе. Анализируются три возможные формы организации подобных курсов: как полное или как щадящее и частичное погружение.

Ключевые слова: англоязычные курсы дисциплин гуманитарного цикла, неязыковой вуз, первые годы обучения в неязыковом вузе, англоязычное погружение, полное погружение, щадящее и частичное погружение.

The article discusses two courses taught in English («The Fundamentals of Psychology and Pedagogy» and «The Language Model of Contemporary Business Communication») developed as courses of disciplines of the humanitarian cycle for tertiary students of non-linguistic majors – primarily, future economists – in their first and second years of university studies. The developed courses are mostly used as optional ones and are designed for students who by the beginning of their university studies have already reached the pre-intermediate/intermediate level (B1+/B2) in their command of General English. Teaching such courses is considered as one of the forms of English immersion introduced not at the advanced (as usual) but at the early stage of studies at non-linguistic tertiary educational institutions. Three possible varieties of such courses are analyzed: those of total immersion and those of sheltered and partial immersion.

Key words: courses of disciplines of the humanitarian cycle taught in English, non-linguistic tertiary educational institutions, early years of studies at non-linguistic tertiary educational institutions, English immersion, total immersion, sheltered and partial immersion.

Одержано 23.10.2017.